

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЕТНІЧНОГО ТУРИЗМУ (НА ПРИКЛАДІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ ЛЕМКІВЩИНИ В СЕРЕДИНІ ХХ СТОЛІТТЯ)

Петрик Н.А., Чубрей О.С.

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича

На думку багатьох експертів, етнічний туризм зможе стати рушієм економіки у ХХІ столітті, в результаті чого Україна посяде гідне місце у світовій індустрії туризму. Дослідження в галузі етнотуризму є актуальним завданням, насамперед тому, що цей напрям пріоритетний для України. З-поміж барвистих українських етнографічних груп найбільшої уваги, стосовно розвитку етнічного туризму, заслуговує Лемківщина. Незважаючи на складні історичні умови, лемки зберегли унікальні, самобутні, колоритні, автохтонні традиції своїх пращурів. Відповідно, це стало вагомою причиною для розвитку етнотуризму в контексті лемківської культури.

Ключові слова: етнографічна група, лемківська традиційно-побутова культура, етнічний туризм, міграційні процеси Лемківщини, етнографічний музей, етнофестиваль.

Вступ. Україна об'єктивно має всі передумови для інтенсивного розвитку етнічного туризму - багату історичну та культурну спадщину, де перепліталися традиції не однієї етнографічної групи. Так, традиційно-побутова культура Лемківщини - це симбіоз української, польської, чеської та словацької культур. Тому розвиток етнічного туризму Лемківщини в Україні є надзвичайно важливим кроком у формуванні потужного туристичного іміджу країни. Крім цього, суттєвим аргументом на користь актуальності даного наукового дослідження виступає визначення етнотуризму на конференції WTO "Tourism: 2020 Vision" в Лісабоні як одного з найбільш перспективних напрямів розвитку туризму ХХІ століття.

Попередній досвід. Класифікація видів туризму за метою завжди змінювалася й до сьогодні доповнюється найрізноманітнішими формами проведення вільного часу. До дослідження даного питання долучилися такі сучасні вчені, як А.В. Барлукова, В.Ф.Кифяк, І.В. Красовський, І.М. Школа та інші [1,5,6,10].

Деякі дослідники виокремлюють етнічний туризм в окремих, самостійний вид, наприклад, В.Ф. Кифяк [5]. Інші ж не вважають його складовою пізнавального (екскурсійного) туризму - А.А. Глушко, А. М. Сазикін [3], екологічного туризму (науково-пізнавальні тури) - І.М. Школа [10].

Метою наукового дослідження є визначення змісту, особливостей, видів, завдань етнічного туризму, а також обґрунтування основних напрямів розвитку міграційних процесів Лемківщини в середині ХХ століття як передумови становлення етнічного туризму на даній історично усталеній території.

Постановка завдання. На основі визначеної загальної мети формуються такі завдання наукового дослідження:

- визначити вплив міграційних процесів Лемківщини в середині ХХ століття на формування

сприятливого середовища для розвитку етнічного туризму;

- виявити поле дослідження етнічного туризму: поняттєво-категоріальний апарат, предметно-об'єктну сутність, особливості, види;

- проаналізувати сучасний стан етнічного туризму Лемківщини, а також визначити туристичну привабливість лемківської культури.

Виклад основного матеріалу. Етнічний туризм - явище нове, не досліджене в туристичному знанстві. Світова практика доводить, що даний вид туризму здатен задовольнити цілий ряд духовних та матеріальних потреб людини, на що, власне, він і спрямований. Дослідники в галузі туризму по-різному трактують поняття "етнічний туризм". Розглянемо кілька визначень даного поняття, запропоновані різними авторами (табл).

Виходячи із вищенаведеного, під поняттям етнічний туризм ми розглядаємо туристичну подорож, що має на меті ознайомлення та пізнання певного етнокультурного середовища з його самобутніми особливостями: традиціями, проміслами, побутом, культурою.

Етнічний туризм заснований на потребі людей у відвідуванні родичів, місць народження та проживання близьких, а тому займає хоча й незначне, але досить важливе місце в міжнародному туристичному обміні. Згідно із сегментацією туристичного попиту, яку пропонує П.Р. Пуцентейло, туристичні поїздки здійснюються з такими цілями (рис. 1):

- розваги і відпочинок (пізнавальний туризм, відпочинок, спорт);

- професійні мотиви (ділові поїздки, участь у конгресах, симпозіумах);

- етнічний туризм (відвідування родичів);

- інші мотиви (навчання, лікування, релігія) [7].

Враховуючи значимість етнічного туризму в міжнародному туристичному обміні, варто

Визначення поняття "етнічний туризм"

Джерела	Визначення
Биржаков М.Б. [3]	Підвид культурного туризму, спрямований на знайомство з окремими націями, народами, їх вивчення з метою культурного та мовного обміну
Малова Н.А. [11]	Вид туризму, пов'язаний із відвідуванням історичної батьківщини або місць народження родичів
Моралова Н.В., Ледовских Е.Ю. [12] Програма розвитку туризму в г. Минске на 2006-2010 гг. от 31 декабря 2005 г. №212 [13]	Сегмент туристичної індустрії, в якому бере участь корінне населення, етнічна особливість якого і виступає основним туристичним об'єктом Вид туризму, який дозволяє задовольнити інтерес споживачів до пізнання самобутньої традиційної культури. Туристи під час таких екскурсій знайомляться архітектурою, фольклором, обрядами, народними традиціями, ремеслами, особливостями національної кухні
Романов А.А., Саакянц Р.Г. [15]	Вид туризму, що здійснюється народами в різних країнах, які наділені єдиною або спорідненою мовами, або пов'язані спільною історією та культурою
Сундуев Ч.Б., Хьшиктуева Л.В. [18]	Один із напрямів культурно-пізнавального туризму, який передбачає занурення туриста в середовище корінного населення, знайомство з місцевою національною культурою

Рис. 1. Місце етнічного туризму серед системи мотивацій міжнародних подорожей (за Пуцентейло П.Р.) [7]

наголосити на його суттєвих особливостях: по-перше, такі туристичні подорожі можуть здійснюватися у будь-який куточок світу, будь-ким, незалежно від віку, статі, статусу чи інших ознак, по-друге, різноманіття видів етнотуризму, по-третє, даний вид туризму забезпечує своєрідне емоційне забарвлення.

Виходячи із вищезазначеного, цілком імовірно, що даний вид туризму виконує певні завдання, серед яких:

- знайомство й спілкування із рідними та близькими, в тому числі пізнання культури та традицій своїх пращурів;
- вивчення та аналіз територіальних особливостей етнографічних груп, їх традиційно-побутової культури;
- формування толерантного ставлення до інших етнографічних груп;
- збереження культурного, соціального та ландшафтно-екологічного різноманіття;
- відродження способів виготовлення традиційних предметів побуту та ремесел і, відповідно, відродження етнічних спільнот у цілому, яке, в такий спосіб, забезпечує альтернативу поступовому економічному спаду та депопуляції, що загрожують багатьом етнографічним групам.

На основі аналізу літературних джерел та власних досліджень нами було виокремлено види етнічного туризму (за масштабом, мотивами, тривалістю).

За масштабом можна виділити такі види етнічного туризму:

- Внутрішній туризм - це різновид етнічного туризму, спрямований на здійснення туристичної поїздки в межах країни звичного середовища, але різних історико-етнографічних земель.

- Зовнішній туризм - це різновид етнічного туризму, спрямований на здійснення туристичної поїздки за межами країни звичного середовища й різних історико-етнографічних земель.

- Прикордонний туризм - різновид етнічного туризму, спрямований на здійснення туристичної поїздки на незначну відстань (країни-сусіди) з метою відвідування батьківщини предків. Цей вид туризму має особливе значення для тих країн, значна частина населення яких проживає за кордоном [10].

- Середньовіддалений туризм - це туристична поїздка на незначну відстань за межами звичного перебування, але в межах одного континенту з метою задоволення матеріальних та духовних потреб туриста.

- Далековіддалений туризм - це туристична поїздка на значну відстань за межами звичного перебування, яка не обмежується одним континентом, з метою задоволення матеріальних та духовних потреб туриста.

За мотивами можна виокремити такі види етнічного туризму:

- Науково-дослідницький туризм - це подорож з метою вивчення та дослідження традиційно-побутової культури певної етнографічної групи на її історико-етнографічних землях.

- Ностальгійний туризм - це різновид етнічного туризму, який спрямований на відвідування

історичної батьківщини, місць, звідки походять предки або місць, звідки турист колись емігрував. У зв'язку з емоційним станом і душевними переживаннями, що викликає цей вид туризму, його часто називають сентиментальним.

- Пізнавально-етнографічний туризм - це туристична подорож, метою якої є задоволення пізнавальних потреб, зацікавленість культурою тією чи іншою етнографічної групи.

За тривалістю можна виділити такі види етнічного туризму, як:

- Нетривала подорож (від 2 до 14 днів).

- Подорож середньої тривалості (від 14 днів до 1 місяця).

- Довготривала подорож (до 3 місяців).

Розвиваючи тематику даного дослідження, особливу увагу потрібно акцентувати на ті процеси, що могли б слугувати передумовами становлення та розвитку етнічного туризму, якими виступають міграційні процеси Лемківщини в середині ХХ століття. Такими процесами виявилися військова операція "Вісла" 1947 р. і події протягом 1951 р., що їх історики пов'язують із "добровільним" переселенням поляків та українців.

За підрахунками посімейних списків Державного архіву Львівської області (ДАЛО), за цей період було переселено близько 58 тисяч поляків на територію України і понад 65 тисяч українців, які мешкали на території 18 повітів південно-східної Польщі. Наступний етап українсько-польського переселення був здійснений протягом 1951 р., у результаті чого виселення охопило біля 32 тисяч українців та 16 тисяч поляків [4; 8; 12].

Очевидно, наслідки міграційних процесів у середині ХХ столітті для Лемківщини виявилися негативними, більше того, навіть деструктивні в культурному, етнічному, суспільному, демографічному, психологічному та конфесійному відношеннях. Передусім, більшість депортованих втратила назавжди землі своїх предків, те, що називається малою батьківщиною - зв'язки з родиною, власне середовище. За словами Олени Дуц-Файфер, фахівця з історії лемківської культури, "тим самим перестала існувати Лемківщина як країна етнічно єдина, де розвивався специфічний і неповторний тип народної культури" [11].

Таким чином, унаслідок міграційних процесів Лемківщини в середині ХХ століття, в Україні опинилося близько 60% лемків, а на території західної і північної Польщі - 40%. Попри це, надскладні умови переселення знайшли своє відображення у формуванні сприятливого середовища для становлення етнічного туризму в Україні, в контексті лемківської культури.

Лемківський край, наповнений споконвічними народними традиціями, звичаями, обрядами,

займає достойне місце серед найбільш яскравих та колоритних етнографічних груп України. Частка туристів, бажаючих познайомитися з традиційно-побутовою культурою Лемківщини щороку зростає. Крім цього, для сучасного мандрівника важливо не тільки почути, а ще й побачити "на власні очі" об'єкт пізнання.

Елементи лемківської культури залишили помітний слід у формуванні музейної та сакральної спадщини краю.

Так, в Україні діють всього два музеї лемківської культури [12]:

" Етнографічний музей "Лемківська садиба", який знаходиться в с. Зарічево на Закарпатті (Перечинський район) й користується надзвичайною популярністю у відвідувачів, зокрема, туристів, учнів із закарпатських шкіл, лемків з інших областей України та з-за кордону, етнографів, істориків тощо.

- Музей лемківської культури та побуту, який знаходиться в м. Монастириськ на Тернопільщині й налічує понад тисячу експонатів, предметів традиційного побуту лемків.

Сакральна спадщина Лемківського краю в Україні дещо бідніша в порівнянні із сакральною спадщиною польської (збережено понад 60 лемківських церков) та словацької (збережено біля 25 лемківських церков) Лемківщини.

Унікальна архітектура лемківської церкви сформувалася наприкінці ХІІ - на початку ХІІІ століття. До речі, здебільшого лемківські церкви були дерев'яними і до ХVІІІ століття їх будували без цвяхів - на клинцях. Так, найважливішим туристичним об'єктом лемківської культури, на нашу думку, виступає єдина діюча лемківська церква в Україні, яка знаходиться на території Львівського музею народної архітектури та побуту [13].

Сьогодні в Україні збережено лише чотири лемківські церкви [13]:

- Церква Святого архангела Гавриїла (початок ХVІІІ століття) перевезена у 1972 р. до Ужгорода з с. Шелестово Закарпатської області. Без сумніву, це одна з найкращих лемківських дерев'яних церков, яка знаходиться зараз в Ужгородському музеї просто неба. Серед кількох збережених лемківських церков вона вирізняється бездоганними пропорціями, особливою стрункістю, професійно виготовленими художніми деталями.

- Церква Покрови Пресвятої Богородиці (початок ХVІІІ століття) перевезена до Київського музею просто неба з с. Плоске Закарпатської області. Лемківська дерев'яна церква з с. Плоске - друга з двох класичних лемківських церков, що залишилися в Україні. Подібно до інших лемківських церков, ця церква дуже популярна серед

дослідників народного будівництва, а її зображення потрапило до багатьох публікацій, зокрема статей, книг. Церква за красою рівна церкві у с. Шелестово, але має свої індивідуальні риси. Форми її масивніші, що робить споруду більш суворою та монументальною.

- Церква Святого Миколая Чудотворця (кінець XVI століття), яка знаходиться у с. Свалява-Бистрий, що на Закарпатті. Дерев'яний храм, причаровує бездоганними пропорціями, древніми довершеними формами. У 1588 р. церква стояла на іншому місці, але, незважаючи на переробки, за стилем вона залишається лемківською.

- Церква Святого архангела Гавриїла (початок XVIII століття), яка знаходиться в с. Руська Кучава Закарпатської області. Колись це була чудова лемківська церква з усіма ознаками лемківського стилю - високою вежею з бароковим завершенням, шатровими дахами над навою та вівтарем. На сьогодні збереглася гарна галерея з різьбленими стовпчиками, що обходить з трьох сторін бабинець і наву (це характерна ознака закарпатських лемківських церков).

Протягом останніх років спостерігається підвищений інтерес до етнокультурної спадщини мешканців Лемківщини. З іншого боку, самі носії цієї культури намагаються зберігати, відтворювати й популяризувати свої традиції. Найбільш вдалим способом адаптації народного та культурного надбання до використання в туристичному бізнесі є організація та проведення етнічних фестивалів, кількість яких щороку зростає.

Сьогодні фестивалі лемківської культури в Україні проходять [11] у:

- м. Монастириськ (урочище Бичова), Тернопільська обл., "Дзвони Лемківщини" (з 1999 р.);
- с. Нагірне, Самбірський р-н, Львівська обл., "До тебе лину, моя рідна земле..." (з 2003 р.);
- с. Переможне, Лутугинський р-н, Луганська обл., "Стежками Лемківщини" (з 2005 р.);
- с. Забрідь (урочище Термачув), Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл., "Лемківська ватра" (з 2010 р.).

Українські лемки справді намагаються зберегти свою культуру й не розчинитися в процесі глобалізації, про що й свідчать такі численні та масштабні культурні заходи, як етнофестивалі. Очевидно, що відродження лемківської культури набуло дещо нового вигляду. Якщо раніше носіями культурно-побутових традицій були виключно лемки старшого покоління, то сьогодні ініціатором у проведенні масових етнічних дій виступає, як правило, молодь.

Етнічні фестивалі є важливим чинником національно-культурного відродження Лем-

ківського краю, ефективним засобом збереження етнокультурної спадщини, сприяють відродженню краю, збереженню і вдосконаленню туристичної інфраструктури регіону, подальшому розвитку його історико-культурних надбань [5].

Висновки. Етнічний туризму настільки багатоманітний та різноплановий, наскільки різнобарвна та самобутня етнографічна група, зокрема лемки, тому фестиваль не можна вважати єдиною формою його прояву. Це ще раз підтверджує потенціал етнічного туризму до саморозвитку, в основі якого, безперечно, лежить багатогранна культура Лемківського краю.

Розвиток етнотуризму, насамперед, залежить від кількох чинників:

- туристичного потенціалу регіону;
- ставлення самої етнографічної групи та місцевої влади до розвитку туризму
- рівня розвитку інфраструктури та наявності кваліфікованих кадрів.

Причиною недостатньої уваги до етнічного туризму є проблеми, з якими стикаємося на шляху його розвитку:

- нівелювання етнографічних груп, а отже, їх традиційно-побутової культури в умовах сучасного суспільства. Незважаючи на те, що корінні народи є носіями унікальної та неповторної культури, ми - свідки того, що скорочення етнічного розмаїття відбувається настільки швидко, наскільки відбувається скорочення розмаїття біологічного;
- відсутність програми розвитку етнічного туризму, як одного з найбільш пріоритетних напрямів розвитку туризму, головне завдання яких спрямоване на те, щоб зберегти процес його розвитку від швидкозмінних світових тенденцій, надати йому стійкості, перш за все, за допомогою активного залучення корінних нечисленних народів у сферу туристичного бізнесу;
- низький рівень економіки території проживання етнографічних груп - найбільша проблема, на нашу думку, з якою стикається етнічний туризм. Корінні нечисленні народи є носіями унікальної культури та системи господарювання, тому етнічний туризм необхідно розвивати в комплексі з розвитком екологічного туризму на територіях їх традиційно проживання. Крім цього, етнічний туризм можна розглядати як один з можливих стратегічних напрямків збереження та розвитку економіки традиційного господарства.

Вкрай необхідно підкреслити, що темпи розвитку етнічного туризму не зможуть прирівнятися до темпів розвитку таких видів туризму, які вже досягнули піку популярності й цілком заслуговують звання "старожилів туризму", як, скажімо, пізнавальний, рекреаційний, спортивний, діловий, релігійний туризм.

Однаке, розвиток етнічного туризму в Україні стає новим та провідним напрямком діяльності, що буде затребуваний у майбутньому у зв'язку з його унікальністю і неповторністю. Оскільки інтерес до витоків української культури, її традицій зростає як серед українців, так й серед іноземних громадян, ці аспекти стають важливою складовою ознайомлення туристів із культурою етнографічної групи, в нашому випадку - із культурною спадщиною Лемківщини. А це дає підстави стверджувати, що, попри вищезазначені перешкоди, етнічний туризм все ж таки зможе стати одним із пріоритетних напрямів розвитку туризму в Україні.

Список літератури

1. Барлукова А.В. Классификационный статус этнического туризма / А.В. Бурлакова // Известия ИГЭА. - 2010. - № 4 (72). - С.106-108.
2. Бучко Ж. І. Народні звичаї та традиції населення Українських Карпат у контексті фестивального туризму / Ж.І. Бучко // Вісник наукових досліджень. Серія: Туризм. - Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ Галицького інституту імені В'ячеслава Чорновола, 2006. - Вип. 1. - С.183-185.
3. Глушко А.А. География туризма / А.А. Глушко, А.М. Сазыкин - Владивосток : Изд-во Дальневосточного ун-та, 2002. - 156 с.
4. Депортації. Західні землі України кінця 30-х - початку 50-х рр. (документи, матеріали, спогади): в 3 томах. - Т. 2 (1946-1947). - Львів, 1998.
5. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В.Ф. Кифяк. - Чернівці : Книги - XXI, 2003. - 456 с.
6. Красовський І. Хто ми лемки... / за ред. І. Красовського, Д. Солинко - Львів : Ред.-вид. Відділ обласного управління по пресі, 1991. - 48 с.
7. Пуцентейло П.Р. Економіка і організація туристично-готельного підприємництва / П.Р. Пуцентейло - К: Центр учбової літератури, 2007. - 344 с.
8. Списки сімей, які були відселені з території УРСР, що відійшли до Польщі у 1951 році // Державний архів Львівської області. - Ф.3229. - Оп. 72. - Спр.175.
9. Сундуев Ч.Б. Этнотуризм как одно из направлений культурно-познавательного туризма / Сундуев Ч.Б., Хышиктуева Л.В. // Вестник Бурятского государственного университета. - 2009. - № 4. - С. 53-56.
10. Школа І.М. Розвиток туристичного бізнесу регіону : навчальний посібник / І.М. Школа - Чернівці : Книги - XXI, 2007. - 450 с.

Петрик Н.А., Чубрей А.С. Становление и развитие этнического туризма (на примере миграционных процессов Лемковщины в середине XX века). По мнению многих экспертов, этнический туризм сможет стать двигателем экономики в XXI веке, в результате чего, Украина займет достойное место в мировой индустрии туризма. Исследования в области этнического туризма являются актуальной задачей, прежде всего потому, что это направление является приоритетным для Украины. Из множества красочных украинских этнографических групп наибольшего внимания, с точки зрения развития этнического туризма, безусловно, заслуживает Лемковщина. Несмотря на сложные исторические условия, лемки сохранили уникальные, самобытные, колоритные, автохтонные традиции своих предков. Соответственно, это стало весомой причиной для развития этнотуризма в контексте лемковской культуры.

Ключевые слова: этнографическая группа, лемковская традиционно-бытовая культура, этнический туризм, миграционные процессы Лемковщины, этнографический музей, этнофестиваль.

Petryk N.A., Chubrey A.S. Formation and development of ethnic tourism (for example, migration Lemko in the middle of XX century). Ethnic tourism can become a driver of the economy in the XXI century according to many experts. Research in ethnic tourism is an important task because this area is a priority for Ukraine. Lemkivschyna deserves the most attention among the colorful Ukrainian ethnic groups. Lemko kept unique, original, colorful, indigenous traditions of their ancestors. This was a compelling reason for the development of ethnic tourism in the context of Lemko culture.

Key words: ethnographic group, Lemko traditional consumer culture, ethnic tourism, migration Lemko, ethnographic museum, ethnic festival.